

ОЦІНКА РИЗИКІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОСТЕПОВОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

І. О. ГОРГО, асистент відділу продажу Україна,
Молдова, країни Кавказу
BASF Україна
E-mail: iryna.gorgo@basf.com

Анотація. У статті проаналізовано методи кількісної та якісної оцінки ризиків підприємств. Представлено результати соціологічного опитування керівників аграрних підприємств Лісостепової зони України щодо виявлення факторів, які зумовлюють ризики в аграрному виробництві, ідентифікації та експертної оцінки ризиків у даному регіоні. За результатами дослідження автором надані рекомендації щодо врахування отриманих результатів оцінки для прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: аграрне виробництво, аграрні підприємства, оцінка, ризики, управління ризиками

Актуальність. Діяльність будь-якого аграрного підприємства в умовах ринкової економіки характеризується певним рівнем невизначеності, а отже, і певним рівнем ризику, багатоваріантністю вибору стратегій розвитку. Аграрний сектор завжди характеризується високим рівнем ризику, який постійно змінюється у зв'язку з динамічністю зовнішнього середовища, у якому провадять свою діяльність аграрні підприємства. Тому, для ефективного функціонування підприємства необхідно постійно вивчати фактори, які зумовлюють ризики в аграрному виробництві, вчасно ідентифікувати та оцінювати ризики, пов'язані з його специфікою та характерними рисами, що розкривають зміст ризиків та запобігають їх наслідкам, на основі отриманої оцінки, приймати рішення про оптимальний варіант управління ними. Особливу увагу слід приділяти саме оцінці ризиків, оскільки її результати безпосередньо впливають на результати діяльності підприємства, на величину можливих втрат або очікуваних прибутків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні, методичні та практичні аспекти оцінки ризиків висвітлено у працях В. В. Вітлінського, Л. І. Донець, С. І. Клименка, В. В. Лук'яного, С. І. Наконечного, К. Д. Семенової, А. М. Ткаченко, Є. І. Ходаківського, та ін. Однак малодослідженим залишається питання оцінки ризиків аграрних підприємств.

Метою дослідження є виявлення факторів, які зумовлюють ризики в аграрному виробництві, ідентифікація та оцінка ризиків аграрних підприємств Лісостепової зони України для прийняття управлінських рішень.

Матеріали і методи дослідження. У процесі дослідження застосовувались наступні методи: абстрактно-логічний та діалектичний (для

теоретичних узагальнень та формування висновків); монографічний (для висвітлення існуючих методів оцінки ризиків); соціологічний (для проведення анкетування управлінського персоналу аграрних підприємств); експертних оцінок (для обробки результатів соціологічного опитування); системного підходу (для визначення напрямів подальших досліджень).

Результати дослідження та їх обговорення. Система управління ризиками на підприємстві складається з чотирьох етапів:

- аналіз основних видів ризиків, визначення сили їх впливу на діяльність аграрного підприємства, виявлення найбільш значимих видів;
- оцінка ризиків (визначення рівня ризиків та можливих величин втрат);
- визначення найефективнішого методу управління ризиком;
- визначення ефективності управлінських рішень.

Отже, логічно розглядати оцінку ризику як інтегрований етап процесу управління ризиком, що включає якісний і кількісний аналіз ризику, а також співвіднесення отриманого об'єктивного уявлення про ступінь ризику із суб'єктивним його сприйняттям особою, що приймає рішення [5].

Оцінка ризиків здійснюється на основі якісного та кількісного аналізу. Головною метою якісного аналізу є виявлення чинників, що впливають на ризики, проведення ідентифікації всіх можливих ризиків, окреслення видів невизначеності та конфліктів, які зумовлюють ризик. Кількісний аналіз ризиків, на відміну від якісного, є менш суб'єктивним і дає можливість чітко визначити ступінь окремих видів ризиків і ризику певного виду діяльності в цілому. Він базується на теорії ймовірностей та математичній статистиці.

Зазвичай всі методи оцінки ризику об'єднують у чотири групи:

1) експертні – дають змогу визначити рівень ризику в тому разі, коли відсутня необхідна інформація для здійснення розрахунків або порівняння, ґрунтуються на опитуванні кваліфікованих спеціалістів з наступною статистично-математичною обробкою результатів цього опитування;

2) економіко-статистичні – застосовуються лише за наявності достатньо великого обсягу статистичної інформації для отримання точної кількісної величини рівня ризику (обчислюють середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації тощо);

3) розрахунково-аналітичні – призначені для розрахунку відносно точного кількісного вираження рівня ризику на основі внутрішньої інформаційної бази самого підприємства (переважно застосовуються при оцінці ризику неплатоспроможності і ризику зниження фінансової стійкості);

4) аналогові – дають змогу оцінити рівень ризику по окремих операціях на основі порівняння з аналогічними, вже багаторазово здійснюваними операціями (для порівняння використовують як власний, так і зовнішній досвід здійснення таких операцій) [5].

Найпоширенішими і універсальними є методи доцільності витрат, експертних оцінок, статистичний, аналітичний та ряд інших, за допомогою яких ми оцінимо ризики аграрних підприємств Лісотепової зони України.

У 2017 році на території України виробництвом аграрної продукції займалося 45558 аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи 34 137 фермерських господарств, 74,9 %), які використовували понад 20 млн га сільськогосподарських угідь. У досліджуваній нами Лісостеповій зоні України у 2017 році активну діяльність провадили 13201 аграрне підприємство (включаючи 9448 фермерських господарств, 71,6 %), які використовували понад 8 млн га сільськогосподарських угідь [2].

Зона Лісостепу займає центральну частину України. За своїм великим ґрунтово-кліматичним потенціалом (родючі ґрунти, помірні температури, зволоженість тощо) Лісостеп України належить до винятково сприятливих для розвитку сільського господарства регіонів світу. Провідними галузями тут є зернове господарство, а саме – вирощування озимої пшениці, кукурудзи на зерно і зелений корм, ячменю; вирощування і переробка цукрових буряків. Зона Лісостепу має високопродуктивні сільськогосподарські угіддя, високу розораність земель, значну лісистість, обмежену площу природних сіножатей і пасовищ, проте, саме в цій зоні відчувається більший вплив природних чинників.

У зв'язку з відсутністю об'єктивної статистичної інформації для здійснення розрахунків або порівнянь та з метою оцінки ризиків аграрних підприємств України в цілому та Лісостепової зони зокрема на основі попередніх досліджень нами розроблено анкету та проведено соціологічне опитування 348 респондентів [1, 6].

Структура простої випадкової вибірки для нашого дослідження максимально збігається зі структурою генеральної сукупності великих та середніх аграрних підприємств за основними характеристиками відбору, тобто є репрезентативною. Розмір вибірки розраховувався за формулою [3]:

$$n = \frac{\frac{z^2 \times p(1-p)}{e^2}}{1 + \left(\frac{z^2 \times p(1-p)}{e^2 N} \right)} \quad (1)$$

де N – загальна чисельність великих та середніх аграрних підприємств (генеральна сукупність);

e – межа похибки (5 % у нашому дослідженні);

z – рівень достовірності (при 95 % у нашому дослідженні = 1,96);

p – відсоткове значення (0,5, оскільки опитування проводиться вперше).

Отже, підставивши значення у формулу 1, отримаємо розмір вибірки респондентів, яких необхідно опитати, для отримання достовірних результатів, які повноцінно відобразатимуть всю генеральну сукупність аграрних підприємств Лісостепової зони України.

$$n = \frac{\frac{1.96^2 \times 0.5(1-0.5)}{0.05^2}}{1 + \left(\frac{1.96^2 \times 0.5(1-0.5)}{0.05^2 \times 3753} \right)} = 348 \text{ респондентів}$$

Згідно статистичних даних, у структурі за розмірами підприємств у 2017 році малі займають 94,40 % від загальної кількості, але за обсягами виробництва продукції переважають середні підприємства. Їх частка становить 51,19 %, тоді як для великих це 13,13 % [2]. Тому, експертами в дослідженні виступили керівники (28 % опитаних) та головні агрономи (72 % опитаних) великих та середніх аграрних підприємств різних організаційно-правових форм власності з сільськогосподарськими угіддями від 3 тис. га(рис. 1-3).

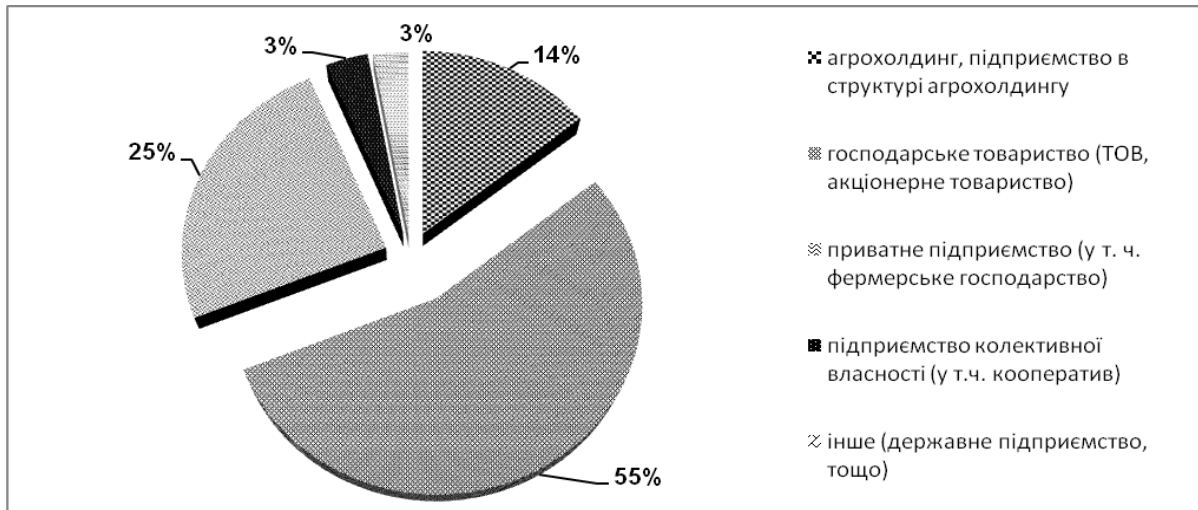

Рис. 1. Організаційно-правова форма аграрних підприємств Лісостепової зони України, що брали участь у дослідженні

Джерело: власні дослідження.

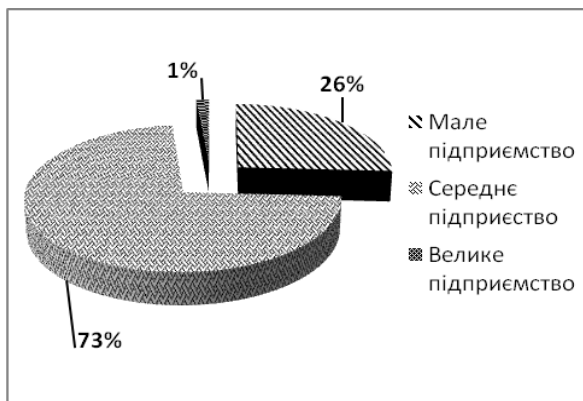

Рис. 2. Види аграрних підприємств Лісостепової зони України, що брали участь у дослідженні

Джерело: власні дослідження.

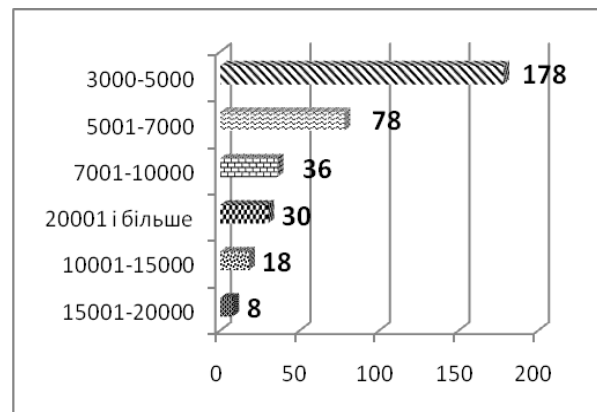

Рис. 3. Ранжування аграрних підприємств Лісостепової зони України за розміром сільськогосподарських угідь

Джерело: власні дослідження.

Результати проведеного опитування дозволили виявити ряд важливих тенденцій. Понад 85 % опитуваних оцінили рівень ризику діяльності в аграрному секторі за емпіричною шкалою, розробленою колективом вчених під керівництвом Т. Бачкаї, як високий (0,6) [4]. З них

74 % респондентів зазначили, що саме проведення оцінки ризиків у процесі управління ними є дуже важливим (за шкалою Лайкерта).

Обробка результатів соціологічного опитування керівників аграрних підприємств Лісостепової зони України, зокрема запитань, які передбачали можливість вибору декількох відповідей із запропонованих, свідчить, що найбільш впливовими зовнішніми факторами, що зумовлюють ризик у господарській діяльності вважаються природно-кліматичні явища (84,5 % опитаних) (по Україні 97,6 %), нестабільність економічної (фінансової, податкової, зовнішньоекономічної та ін.) політики (66,5 % опитаних) (по Україні 72,6 %), законодавча політика держави у сфері ведення аграрного підприємництва (56,5 % опитаних) (по Україні 65,5 %) (рис. 4).

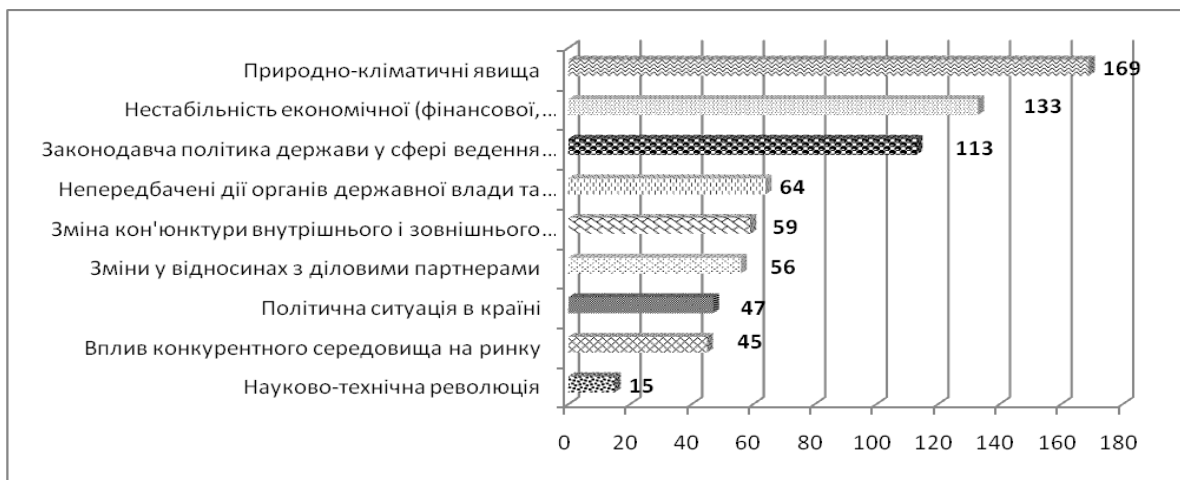

Рис. 4. Зовнішні фактори, що зумовлюють ризик у господарській діяльності аграрних підприємств Лісостепової зони України.

Джерело: власні дослідження.

Також респондентами акцентовано увагу на таких внутрішніх факторах, як забезпеченість підприємства ресурсами та ефективність їх використання, рівень прибутковості підприємства (51 % опитаних) (по Україні 54 %), продуктивність праці, система оплати праці, система індивідуальних інтересів та мотивації (47,5 % опитаних) (по Україні 52 %), якість та конкурентоспроможність продукції (42 %) (по Україні 41,7 %) (рис. 5).

Практично всі опитані респонденти (98 %) зазначили, що найвпливовішим ризиком для аграрних підприємств всієї країни та її Лісостепової зони зокрема є природно-кліматичні умови (95,2 % по Україні). Наступною найвпливовішою групою ризиків респонденти виділили операційні, виробничі, комерційні ризики (68 %) (по Україні 40 %). На третьому місці за впливовістю на діяльність аграрних підприємств Лісостепової зони України перебуває економічний (48,5 %) та фінансовий (44,5 %) ризики (по Україні відповідно 60,7 % та 47,6 %). Найменш впливовим на діяльність підприємств, на думку респондентів є адміністративно-законодавчий та інституційні ризики (14,5 %) (по Україні 15,9 %).

Рис. 5. Внутрішні фактори, що зумовлюють ризик у господарській діяльності аграрних підприємств Лісостепової зони України.

Джерело: власні дослідження.

На основі попередніх досліджень з урахуванням специфіки аграрного виробництва нами було розподілено зовнішні та внутрішні ризики на 6 груп: природно-кліматичні, економічні, адміністративно-законодавчі, операційні, фінансові, інституційні. На підставі запропонованої класифікації за допомогою методу групової експертизи здійснено кількісну оцінку ризиків аграрних підприємств [4]. Респонденти ранжували вищезазначені ризики за впливовістю на діяльність підприємства (1 ранг – найменш впливовий ризик, 6 ранг – найбільш впливовий). Так, за даними ранжування найвпливовішими ризиками, на думку експертів є природно-кліматичні, найменш впливовими – інституційні.

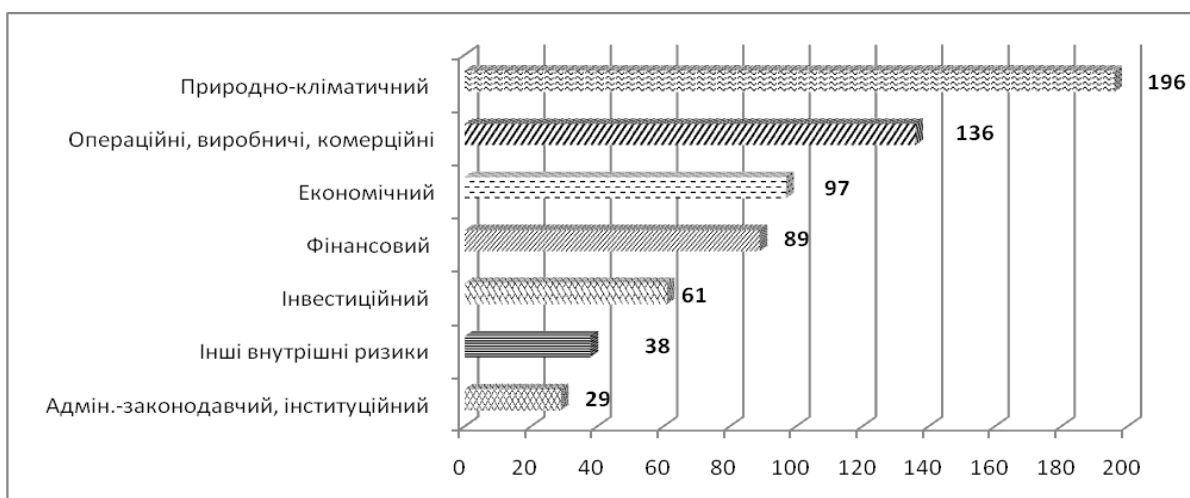

Рис. 6. Ризики, які впливають на господарську діяльність аграрних підприємств Лісостепової зони України.

Джерело: власні дослідження.

Перевіримо ступінь узгодженості думок експертів за допомогою обрахування коефіцієнту конкордації (2):

$$W = \frac{\sum d^2}{n^2(m^3 - m)} \quad (2),$$

де m – кількість груп ризиків;

n – кількість експертів;

d – відхилення сум рангів за окремими варіантами від середньої суми рангів.

1. Вихідні дані для обчислення коефіцієнту конкордації

Варіант	1	2	3	4	5	6	Разом
Суми балів за окремими варіантами ($\sum R_i$)	1180	980	680	620	540	200	4200
Ранги за оцінками 200 експертів	6	5	3	4	2	1	x
Відхилення сум рангів за окремими варіантами від середньої суми рангів (d)	480	280	-20	-80	-160	-500	x
Сума квадратів відхилення сум рангів за окремими варіантами від середньої суми рангів (d^2)	230400	78400	400	6400	25600	250000	591200

Джерело: власні розрахунки на основі [4]

Отже, підставивши дані таблиці 1 у формулу (2) отримаємо значення коефіцієнту конкордації 0,84. Як відомо, чим більше значення коефіцієнта конкордації наближається до 1, тим вищий ступінь узгодженості думок експертів, тобто, отримане нами значення свідчить про високий ступінь узгодженості думок експертів при оцінці значущості ризиків для аграрних підприємств Лісостепової зони України за результатами як соціологічного опитування так і експертного ранжування.

Проте хочемо зауважити, що лише 26 % опитаних респондентів вказують на значні недоліки ідентифікації ризиків, їх оцінки та реалізації стратегій управління ними на аграрних підприємствах Лісостепової зони України. Це свідчить про наявність низки проблем у цій сфері.

Висновки і перспективи. Отже, для ефективного управління підприємством необхідно, передусім, зважено підходити до оцінки ризиків при виборі того чи іншого управлінського рішення. Зважаючи на основну проблему в нашій країні – брак або навіть відсутність необхідної для оцінки ризиків інформації, головне при оцінюванні ризику - це простота, ефективність методу та, звичайнож, правильність проведення оцінки[5]. Матеріали оцінки ризиків, з якими стикаються аграрні підприємства Лісостепової зони України, за результатами проведеного нами соціологічного опитування, стануть основою для обґрунтування основних напрямів удосконалення управління ризиками в системі менеджменту підприємств та розробки стратегічних орієнтирів управління аграрними підприємствами в умовах їх адаптованості до ризиків.

Список використаних джерел

1. Горго І. О. Ризики як ключовий об'єкт управлінської діяльності аграрних підприємств. Науковий вісник НУБіП України. 2018. № 284. с. 288-298.
2. Економічна статистика. Сільське господарство
URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/sg/sgo.html>
3. Кокрен У. Методы выборочного исследования / Перевод с англ. И. М. Сони́на ; Под. ред. А. Г. Волкова ; Предисл. Н. К. Дружинина. Москва : Статистика, 1976. 440 с.
4. Ризикогенність та страхування в аграрній сфері (теорія, практика): колект. монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Ходаківського Є. І. Житомир: «Полісся», 2013. 323 с.
5. Ткаченко А. М., Якошь І. С. Методи оцінки підприємницького ризику. Економічний вісник Донбасу. 2008. № 3. С. 136–139.
6. Jankeľova N., Masar D., Moricova S. (2017). Risk factors in the agriculture sector. Agric. Econ.Czech, 63: 247-258.

References

1. Horho I.O. (2018) Ryzyky yak klyuchovyy ob"yekt upravlins'koyi diyal'nosti ahrarnykh pidpryyemstv [Risks as a key object of administrative activities of agricultural enterprises]. Naukovyy visnyk NUBiP Ukrayiny, 284: 288-298.
2. Ekonomichna statystyka. Sil's'kehospodarstvo. Available at:<http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/sg/sgo.html>
3. Kokren U. (1976).Metody vyborochnogo issledovaniya / A. G. Volkova ;Predisl. N. K. Druzhinina. Moskva: Statistika, 440.
4. Khodakivskiy Ye. I. ed. (2013). Ryzykohennist ta strakhuvannia v ahrarnisferi (teorii, praktyka [Hazards of risks and insurance in the agrarian sphere (theory, practice)]. Zhytomyr : «Polissia», 323.
5. Tkachenko A. M. ed. (2008) Metody otsinky pidpryyemnyts'koho ryzyku [Methods of assessing entrepreneurial risk].Ekonomichnyy visnyk Donbasu. 3: 136–139.
6. Jankeľova N., Masar D., Moricova S. (2017). Risk factors in the agriculture sector. Agric. Econ. Czech, 63:247-258.

ОЦЕНКА РИСКОВ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ЛЕСОСТЕПНОЙ ЗОНЫ УКРАИНЫ

И. А.Горго

Аннотация. В статье проанализированы методы количественной и качественной оценки рисков предприятий. Представлены результаты социологического опроса руководителей аграрных предприятий Лесостепной зоны Украины по выявлению факторов, обуславливающих риски в аграрном производстве, идентификации и экспертной оценки рисков в данном регионе. По результатам исследования автором даны рекомендации по учету полученных результатов оценки для принятия управленческих решений.

Ключевые слова: аграрное производство, аграрные предприятия, оценка, риски, управление рисками

ASSESSMENT OF RISKS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE FOREST-STEPPE AREA OF UKRAINE

I. A. Gorgo

Abstract. The article analyzes the methods of quantitative and qualitative assessment of enterprises' risks. The results of a sociological survey of managers of agrarian enterprises of the Forest-steppe area of Ukraine are presented. The factors which determine the risks in agrarian production are identified. Risks in the region were identified and evaluated by an expert method. According to the results of the study, the author provided recommendations on the use of the evaluation results for the adoption of managerial decisions.

Keywords: agrarian production, agrarian enterprises, assessment, risks, risk management

УДК330.322.014

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н. В. ГРИЩУК, асистент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницький національний аграрний університет
E-mail:nagro1266@rambler.ru

Анотація. У статті розглянуто фінансове забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств, розкрито джерела формування фінансових ресурсів та причини незадовільного інвестиційного клімату в аграрній сфері. Визначено, що застосування дієвих фінансових інструментів забезпечує інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств. Підкреслено, що розвиток кредитної кооперації є активною складовою фінансового механізму інноваційного розвитку аграрного сектору економіки. Обґрунтовано важливість форвардних контрактів як одного із найдинамічніших способів залучення фінансових ресурсів та розвитку сільських територій України.

Ключові слова. фінансове забезпечення, інвестування, кредитування, кредитна кооперація, фінансові інструменти, сільське господарство

Актуальність. Сьогодні аграрне виробництво займає одне з перших місць щодо забезпечення стійкого функціонування переробних галу-